

ПОВЛАЧЕЊЕ ВИКТОРА ТОМИЋА, ВИШЕГ РЕДАРСТВЕНОГ ПОВЕРЕНИШТВА И ПОКРЕТНОГ ПРЕКОГ СУДА ИЗ СРЕМА

У јеку највећих злочина Виктора Томића и његове „свите“ дошло је и до интервенције појединих личности за своје рођаке, пријатеље и познанике. Махом су те интервенције ишле на неке немачке установе и личности. Највише на Немачку војну управу Србије у Београду. Међу више таквих интервенција помиње се и интервенција супруге Стевана Лочког, лекара из Бешке, затим Грете Краснојевић, супруге Мише Краснојевића, шумарског инжињера из Чортановаца и сл. Пошто су биле примљене од одређених институција и личности, којима су се обратиле, и пошто-им је обећано да ће интервенисати, а после тога, лица за која су интервенисале, била пуштена на слободу, то се сматрало да је на основу тих интервенција дошло до обуставе злочина Виктора Томића и његових погромаша и повлачења истих из Срема. Вероватно је да су ове интервенције имале неког значаја, али да је на основу њих дошло до одласка Томића из Срема, сувише је наивно. Тиме не желимо оспорити истинитост навода свих лица која су учинила неке интервенције. Све те изјаве су углавном тачне. Међутим, оне нису могле бити одлучујуће. У почетку ове књиге доста је опширно описано како је дошло до формирања Вишег редарственог повереништва за Велику жупу Вука и како је оно дошло у Срем. Сада да само, укратко, подсетимо: Више редарствено повереништво је основано на основу захтева немачких фактора у Загребу. Пре свега на основу захтева Зигфрида Кашеа, немачког посланика у Загребу. Такође смо рекли да су Немци имали свог представника при Вишем редарственом повереништву. Осим тога, цела Томићева злочиначка работа била је под сталном контролом Гестапоа из Загреба. Они су је основали, они су усмеравали њен правац, одређивали обим. О свему томе је било речи током целог текста. Зато се може слободно рећи да су Немци и повукли Виктора Томића, Више редарствено повереништво и Покретни преки суд из Срема. О томе постоје и изјаве самих учесника из Томићеве „свите“, а постоје и архивски документи, од Немачког посланства у Загребу. Томићев

заменик Октавијан Свјежић је мишљења да је обустава и повлачење дошло на сам дан кад је Томић приредио вечеру (9. ix 1942), а можда још и 8. септембра, на сам дан последњег масовног стрељања у Сремској Митровици. Такво наређење, сматра Свјежић, прво је дошло телефоном, од Еугена Кватерника, коме је сам Павелић, на притисак Немаца, наредио да Томића повуче из Срема. Такво или слично мишљење је било и других лица из Томићеве пратње. Свјежић за тим каже да је, поред великог жупана Еликера, битног утицаја на повлачење Томића имао и извештај Нојхаузена и других немачких функционера у Београду. Разлози за овакву интервенцију немачких функционера нису сентименталне природе. Они су проистицали из њихових нових комбинација у стварању „Donauschwabenlanda“.

Најубедљивији документ је ипак извештај Зигфрида Кашеа од 11. јануара 1943. године, упућен Министарству спољних послова Трећег Рајха. У овоме извештају Каше пише:

„Заповешћу Главног поглавничког стана од 9. августа 1942. године за вишег полицијског комесара за Велику жупу Вука био је постављен шеф ци гууред Усташке надзорне службе усташки поручник Виктор Томић. Његов задатак је био да на подручју Велике жупаније Вука уведе ред, мир и безбедност. Он је за то био снабдевен ванредним далекосежним наређењима и овлашћењима. Правне основе за његов рад биле су законске одредбе за сузбијање кажњивих чина против државе, појединаца или имовине од 20. јула 1942. године, допуњене 30. августа 1942. Једновремено, са овом акцијом требало је да у чишћењу сремске области учествује и војска.

У ту полицијску акцију сумњало се од почетка. Прво, што заједничка заповест за све полицијске и војне снаге није пружала јемство за успех. Друго, што Усташка надзорна служба, као и сама личност шефа полиције Виктора Томића нису пружале јемство за спровођење ове акције. Да би се избегла могућност неуспеха, посланство је средином августа дало налог саветнику посланства др Кину да одржава везу са свим надлежним местима, др Качинки да обавља пропаганду, а SS obergruppenführeru Карлу Стивеу, да обавља полицијску службу. Осим тога, директору полиције Томићу додељен је и један немачки официр за везу и једно лице за везу из немачког народног водства.“

Како се из извештаја види немачко посланство у Загребу имало је потпун увид у рад Виктора Томића. Каше је овим бранио себе и своје посланство. Из оног што смо напред навели види се да је Томић од првих дана вршио злочине како је знао и умео. И колико је хтео. Каше и његови саветници не да нису могли спречити Томића, него нису хтели да га спрече. Већ смо напред рекли да су Немци знали с ким имају посла. Знали су и то како ће се Томић и усташе свом

окрутншжћу бацити на извршавање злочина. Знали су и то да ће претерати и ону границу коју су им одредили. А за то време и фолксдојчери и Каше су стално говорили како они не знају о томе ништа, како се то ради без њиховог знања, и сл. Када су усташе са својим злочинима досегле до таквих размера и обима да се Немци више нису могли изговарати да не знају да се не ради са њиховим знањем и кад су почели на тај начин угрожавати и немачке интересе, Каше је нашао начина да их обустави.

Каше даље пише да је „Од почетка септембра дошло до многобројних крвавих изгрета приликом спровођења акције, која је очигледно имала за циљ да се униште сви интелектуалци и имућни православни грађани. Главну кривицу за рђави развој акције сноси сам директор полиције Томић, који је лично учествовао у тим акцијама”.

Каше даље наводи да о свему томе постоје званични извештаји немачких установа и повереника. Потом Каше наводи два примера и каже:

„У Сремској Митровици, где је премештена Виша полицијска комисија из Вуковара, убијено је ноћу између 3. и 4. септембра равно 700 православних талаца. Том приликом дошло је до клања и других садистичких изгрета. То се исто поновило и ноћу са 4 на 5. септембар у близини Сремске Митровице, када је још 300 таоца на исти начин ликвидирано.”

Очито је да је Каше располагао са најопширнијим подацима о злочинима Виктора Томића. У поменутом извештају он наводи да је Томић своје злочине протегаво и на источни део Срема. Да је од 8. до 11. септембра 1942. године извршио хапшења у Бешки, Крчедину и Сремским Карловцима. Његова је оцена да су ова хапшења извршена исто са намером да се ликвидирају угледни православни грађани и интелектуалци. Али исто тако да су и том приликом вршене масакри као и раније. Интересантан је још један податак који Каше наводи. Он каже да је Томић извршио хапшење и у Инђији, али да су тамошњи фолксдојчери то спречили.

На крају Каше даје још неколико података. Пре свега о броју убијених у Томићевим злочиначким махнитањима. Каше је то овако забележио:

„Укупан број побијених православаца у грубој процени је од 2.000 до 3.000.

Низ докумената упућује на то да се Томићева Виша полицијска комисија при тим својеволјним акцијама позива на тобожња немачка наређења.

Директор полиције, који је у међувремену унапређен у чин капетана 4. септембра, опозван је по мом тражењу 11. септембра. На основу описаних догађаја нашао сам се лично побуђен да се писмено

обратим министру спољних послова др Лорковићу и да му укажем на поступке Томића и да у интересу будуће сарадње да се овај догађај испита, а одговорна лица позову на одговорност."

Из Кашеовог извештаја сасвим јасно произилазе и потврђују се наше тврдње да су Немци наредили усташама да изврше злочине у Срему. То се види из саме тезе која прожима цео Кашеов извештај. Каше нигде не каже да усташе нису требале долазити у Срем и вршити злочине које су извршили. Напротив, он само говори о рђавом току развоја ових злочина. Тачније он критикује Томића и друштво што нису добро спровели „акцију чишћења”.

Исто тако Каше нам је одговорио и ко је издао наређење да се Томић повуче из Срема. Осим тога рекао је још и то да је то било 11. септембра 1942. године. Према томе можемо закључити: наређење о повлачењу Томића, односно, Вишег редарственог повереништва за Велику жупу Вука и Покретног преког суда издао је Зигфрид Каше, немачки посланик у Загребу, 11. септембра 1942. године.

О повлачењу Томића и ликвидацији ВРП и Покретног преког суда дао је податаке и Рудолф Ретл. Он је изјавио да се добро сећа када је Томићево злочиначко деловање било у свом зениту, а Ретл био управник затвора у Казниони, једног разговора Виктора Томића са Стјепаном Блажековићем и Иваном Шарићем, у Ретловом присуству. Томић је том приликом рекао:

„Ипак су нам Немци ударили квекер! Праве се важни! Дошао је телеграм из Загреба да сместа прекинемо рад.”

Ретл је ово изјавио првих година после ослобођења, пред органима народне власти. Додао је још и то да се добро сећа да је Томић напустио Сремску Митровицу 15. септембра 1942. године. Томић није отишао сам. Пратила су га још три његова телохранитеља. Били су то Хајић и Кању, а трећем се не зна име и презиме. Одлазећи из Митровице за Загреб, брзим возом, Томић је у вагон-ресторану направио невиђени скандал. Тотално пијан, он је излупао и изломлио све што се у ресторану могло излупати и изломити. Било је то далеко теже пијанчење и русвај него што је било оно у Томићевом стану, 9. септембра те године. У Загреб је стигао 16. септембра.

Одлазећи из Митровице Томић је даљу судбину ухапшених људи предао Андрији Јуратовићу у руке. Рекао му је да их отпрати у логор Јасеновац. Збуњен пред изненадним и по њих непријатним променама, Јуратовић изгледа да је „схватио” докле се далеко отишло у усташкој идеологији према српском становништву у Срему. То га је навело да и посумња у такозване усташке концепције о новом поретку у НДХ. То своје расположење је поверио Бранку Радеју, логорном побочнику и привременом заповеднику Усташке припремне бојне у Земуну. Изабрао је, по свему судећи, погрешну адресу. Радеј није

оклевао да „интимне исповести“ Андрије Јуратовића, шефа Поверлиштва Усташке надзорне службе за Велику жупу Вука и град Земун, пренесе својим претпостављенима. То је учинио у облику једног службеног и, наравно, строго поверљивог извештаја, у којем је написао:

„Бранко Радеј, логорник побочник и привремени заповједник приправне бојне у Земуну поднео је притужбу против повјереника УНС-е у Земуну Јуратовића у којој међу иним наводи: „Када смо с нашим разговорима били готови, почео је повјереник УНС-е Андрија Јуратовић мени савјетовати, нека се толико не истичем, те ми је подуљим излагањем покушао доказати како ће Њемачка овај рат неминуовно изгубити, како она у свим покореним земљама има само непријатеље, како се свуда успјешно преко партизана спроводи саботажа и омета јавни ред и поредак, како Њемци свему том не могу одолети, приказујући ми омјер снага зараћених држава, па је након излагања рекао: „Чудим се да су наши у Загребу толико кратковиди, па још увјек сурађују са њемачким Рајхом!...

Овај извештај датиран је са 8. септембром 1942. године.

Занимљив је, свакако, за последње дане Томићеве акције, али је чудно да Јуратовић и поред таквог расположења још увек учествује у акцијама „чишћења“. Но ускоро је он био смењен са своје дужности у Земуну, а шта је Ица Кирић, који је овај извештај добио на знање, даље урадио не зна се. Верујемо да ни сам Радеј није знао о чему се заправо ради. Њега је само чудило овакво гледање Јуратовића на политичке прилике у НДХ и свету. Тек после ослобођења, за време истрага над неким значајним официрима Усташке надзорне службе, ствар је постала јасна. Није то наша тема, па је овде не можемо опшираније излагати. Но, дајемо само најпотребније.

У Усташкој надзорној служби, током времена, оформила се једна не баш тако бројна група усташких обавештајца, која је имала реалније гледање на ствари, од најекстремнијих усташких емиграната, повратника који су имали одлучујућу реч у усташком покрету и НДХ. Углавном су то били усташе „из домовине“. По својој политичкој оријентацији ова група је више нагињала Енглезима и Американцима, него Немцима. На челу ове групе налазио се Драго Јилек, који је у време Томићевих злочина у Срему био заменик равнатеља за јавни ред и сигурност ИДХ и заменик заповедника Усташке надзорне службе Еугена Кватерника. То је функционер Усташке надзорне службе којем су сви признавали епитет најспособнијег обавештајца у НДХ. С обзиром да је Јилек, а и још неколико чланова његове групе, био из Сарајева ова група је интерно унутар Усташке надзорне службе називана још и „сарајевска група“. Није дуго потрајало, по завршетку Томићевих злочина у Срему, дошло је и до отвореног сукоба између

Анте Павелића са једне и Славка и Еугена Кватерника са друге стране. Као што је познато Павели^а је сменио са положаја оба Кватерника и интернирао их у Словачку, одакле се више нису ни враћали у НДХ. После смењивања Кватерника, Јилек је постављен за заповедника Усташке надзорне службе. Тиме смо, бар донекле, објаснили и зашто је Јуратовић могао да и поред свог става и даље учествује у злочинима усташа у Срему, а и шта је Ицо Кирин могао предузети.

Што се тиче Томићевог аманета датог Јуратовићу да преостале ухапшенике отпрати у логор Јасеновац можемо рећи следеће: ни данас се не зна колико су транспорта Јуратовић и друштво послали у Јасеновац од 12. до 17. септембра 1942. године. Верује се да их је било више али се поуздано зна само за три.

Први транспорт однео је из Митровице у Јасеновац око 280 људи из Јамене, 25 из Черевца и 14 из Прхова. Највероватније је да је у том транспорту било људи и из других сремских села и градова, али колико и из којих није се могло установити, јер је логорска архива уништена.

Други транспорт је из Митровице однео у логор Стара Градишка 52 лица. Овај податак је доста сигуран. Добивео је од једног инжињера, бившег логораша, који је у логору Стара Градишка водио логорску матичну књигу. Он се сећа да је међу њима било највише сељака и да су у логор стигли половином септембра. Њихова имена, као и места одакле су били овај сведок није могао да каже. Свега што се о тим људи^а сећао је то да су то били већином млађи људи. О животу ових људи у самом логору, сведок је ипак дао још неке податке. По доласку у логор ови људи смештени су у злогласну „кулу“. У њој су живели око месец дана, а потом је стигло наређење да се ископају раке, на логорском гробљу, па су сви стрељани.

О трећем транспорту зна се нешто више. За сада ћемо о њему рећи само толико да је то била доста дуга композиција састављена од сточних вагона. Овим транспортом су Јуратовић и још неки из ВРП који су се налазили у Митровици, отпремили у Јасеновац око 1.500 затвореника, из сремскомитровачке казнионе. Зна се да су овом транспорту били људи из Сремских Карловаца, Бешке, Крчедица, Буковца, Петроварадина, Каменице и још неких места. Практично, са слањем овог транспорта Јуратовић и остали наследници Виктора Томића, сматрали су да су завршили свој посао у Сремској Митровици.

i

Један случај, доста занимљив, за време Томићевих злочина у Срему, остао је нерасветљен. Наиме, док су још Виктор Томић и

његова „свита“ зулумћарили по Митровици дошло је наређење од Еугена Кватерника, а донео га је Драго Јилек, да се ухапси десетак најугледнијих Хрвата у Срему. Јилек је имао и списак тих лица. Предао га је Томићу, ради извршења. Кватерник је тај налог поновио и усмено лично Виктору Товнџи, за време свог боравка у Митровици. Томић је извршење овог наређења пренео на среске начелнике. Ти људи су заиста и ухапшени и одведени у Загреб. Ко су била та лица не зна се. Из изјава неких усташких функционера зна се да су та лица, касније, отерана у логор Јасеновац, па се одатле губи сазнање о њиховој даљој судбини.

Пир злочинаца

У време када се Виктор Томић, са својом злочиначком руљом, захуктао до највећих размера, а обим злочина досезао свој зенит, Томић је приредио један пир за све своје сараднике. Могуће је да је том приредом да се захвали својим сарадницима на њиховој злочиначкој ревности, или да их тиме подстакне да буду још окрутнији. Реч је о оном крвавом слављу које је Томић приредио 9. септембра 1942. године, увече, на којем су присуствовали сви његови сарадници, а међу њима и Карло Хелбих, сремскомитровачки лекар, о којем је већ било речи. За њега је сам Томић рекао да му је „саставио спискове Митровчана које је стрељао“. Томић је посебно нагласио значај Хелбиховог обавештајног рада за време рада Покретног преговорног суда и самог Томића.

О тој вечери зна се доста, али остају неки занимљиви моменти да се расветле. Те појединости су веома занимљиве и показују да је Томић био посебно наклоњен Хелбиху, „који је у критичном часу (цитирамо речи из салушања Здравка Јежића) изнео предлог да на листу Митровчана предвиђених за стрељање треба ставити све што је способно за полни акт, надопунивши тако списак који је саставио Мата Ципријановић на основу картотеке добијене од Еугена Ђурића“.

Та грозна вечера одржана је у привременом стану Виктора Томића и о томе постоје аутентичне изјаве присутних. Укупно на тој вечери, било је тридесетак, а међу њима и немачки поручник Патерберг, са својом секретарицом Хертотом Похл, из Руме, и чиновници и чиновнице који су били додељени Томићу из појединих митровачких надпештава. Карло Хелбих је седео до Владимира Вранковића, државног тужиоца при Покретном преговорном суду, у тренутку када је овај, у напитом стању, најпогрднијим речима почео да напада Немце. Тог тренутка урлање и кикот полупијаних усташа су занемели. Патерберг је скочио на ноге и пошао да ошамари Вранковића. Интевениса-

ло је неколико усташа и сукоб је спречен, али се атмосфера одједном изменила. То је свакако био разлог да су се усташе почеле полако разилазити...

Бекство Рудолфа Ретла

Рудолф Ретл је једна личност из Томићеве злочиначке свите посебног профила, па је о њему потребно рећи и нешто више. Најпре рећи ћемо оно што је и најчудноватије: Рудолф Ретл није био усташа. Чудно и на први поглед несхватљиво! Овим се не желе ни оспорити ни умањити злочини које је Ретл починио. Уосталом то се види већ и из оног што је о Ретлу речено. Најтачнија оцена Ретла би била да је он био усташки слуга. Колико веран, колико одан, то је друго питање. На то указује и Ретлова биографија. Ево најинтересантнијих података из ње.

Рудолф Ретл је рођен 15. октобра 1911. године, у Новој Градишци, од оца Драгутина и мајке Ирене, рођене Пађан, по народности Хрват ожењен, без деце, по образовању дипломирани правник, а по занимању полицијски агент-комесар.

По завршетку правног факултета ступио у полицијску службу Краљевине Југославије. Службовао је на више места, али за овај моменат је најважније то што је једно време био на дужности у Пограничном полицијском комесаријату у Сушаку. **Да** подсетимо, Сушак је тада био гранично место према Италији. Због општих политичких односа са Италијом а посебно због постојања усташких емиграната и њихових логора у Италији, овај Комесаријат је имао и посебну улогу. Најпре према усташким емигрантима. Много се шта сазнало и ишло преко комесаријата од онога што је старојугословенска полиција предузимала против усташких елемената. У много чему учествовао је и сам Ретл. И још нешто: Ретл је стекао и знатан број познаника и пријатеља, од лица која су се тада налазила у полицији Краљевине Југославије. Додајмо овоме још један ситан, али не и безначајан детаљ. На том прелазу су усташе и прешле у априлским данима 1941. године, по њиховом повратку у Југославију. Било је ту и неких догађаја врло непријатних за усташе. Непријатних до те мере да их усташе нису могле заборавити. Још мање да су могле опростити учествовање неким лицима у тим догађајима. Конкретно, на том полицијском рејону, Сушак-Селце, дошло је и до пушкарања између усташа и старојугословенске војске, приликом преузимања власти априлских дана 1941. године. И што је најгоре, за усташе и Ретла, усташе су доста лоше прошле. Убијен им је Петар Кватерник, један међу водећим усташким елементима у Хрватској. Не желимо тиме

ретл да је то организовао Ретл, највероватније да и није, али за усташе је било довољно и то да се у то време налазио у том Комесаријату.

По доласку усташа на власт Ретл се налазио у Загребу. Живота-рио је као и неки други из старојугословенске полиције. Докле, нека нам он каже:'

„8. x 1941. примио сам у Загребу у свом стану позив од полици-је да се одмах тј. још истог дана јавим Равнатељству за јавни ред и си-гурност код Звонимира Полића. Истог поподнева отишао сам тамо не знајући о чему се ради, то сам тек од Полића дознао да је одлуче-но да морам поново ступити у државну службу — полицијску службу и то као в. д. упрвитеља полиције у Земуну.”

Пошто је и сам Полић раније био у старојугословенској полицији то су Полић и Ретл били стари знанци. То је дало слободу Ретлу да стави неке примедбе, да не жели поново у полицију. Полић је рекао да то остави јер да је одлуку донео лично Еуген Кватерник и то на прелоруку самог Полића. Уз напомену да је то учинио из пријатељст-ва према Ретлу, Полић је додао још и то да је то једини спас да избег-не хапшење, које траже усташе из Сушака. Практично би то за Ретла било нека врста „прања прљаве главе” у очима усташких елемената. Омах потом Полић и Ретл су отишли код Кватерника. Шта се тамо све десило није познато. Ретл каже да је и Кватернику ставио при-медбу да нема воље да ступи у полицију и да му је Кватерник одгово-рио да има да бира шта више воли: Јасеновац, или полицију! Тешко је поверовати да је Ретл то рекао Кватернику. Ако је нешто у том правцу и рекао то је морало имати други смисао.

Пошто му је Полић, после одласка од Кватерника, дао још неко-лико најопштијих обавештења о стању у земунској полицији Ретл је већ 9. октобра кренуо за Земун. 10. је већ био у Земуну. У полицији је још владао организациони хаос. Није се знало ко је ко. Окосница свега био је сукоб између усташа и фолксдојчера, којих је у Земуну био знатан број, ко ће бити стварна власт у Земуну. Ретлу је пало у задатак да то сређује. Но, с обзиром да су у Земуну акције НОП узимале већ поприличан замах, гужва је настајала све већа и тежа. Али, на страну то. Засад забележимо нешто што је за Ретла било далеко интересантније. Шта, нека он каже:

„Већ првих дана свог боравка у Земуну ступио сам преко свога пријатеља Бранислава Јанковића „Циге” у везу са мојим знанцем из загребачке полиције Радивојем Атанасијевићем, тада комесаром Управе града Београда. Овај ме је одмах позвао да ступим у органи-зацију Драже Михајловића и да радим у Земуну по линији рада хрватских власти и њемачке народне скупине, без да ступам у кон-такт са организацијом у Земуну, како би се тиме олакшао мој рад и

избегле неугодности и опасности. Ја сам као југосл. чиновник и официр без даљега пристао на његов приједлог те сам за цијело вријеме свога боравка у Земуну остао на тој дужности... Везу с Атанасијевићем одржавао сам лично приликом мојих одлазака у Београд, а састајао сам се с њиме већином у стану Јанковића у Цвијићевој улици број 107."

Рудолф Ретл био је управник затвора Вишег редарственог повереништва, који се за време Томићевог махнитања налазио у згради Казнионе у Сремској Митровици. То му је била званична дужност. Но, он је учествовао и у хапшењима и истрагама. Ипак је Ретл постао и непожељна личност за усташке главешине. Чини се да им се он није довољно уклапао у њихов злочиначки рад. Кватерник га, заиста, није трпео и Томићу је скренуо пажњу на њега. Оцењен је као „швапски шпијун-фолксдојчер". Највероватније да су такве оцене стечене на основу извештаја које је Кватерник добијао из Земунске полиције, а засноване су на Ретловом подржавању фолксдојчера, у њиховим сукобима са усташама. Официр за везу Министарства домобранства, при немачкој окупационој управи у Србији, домобрански бојник (мајор) Владимир Рогоз назива Ретла „пробисветом". Томић је имао много разлога да у оцени Ретла према њему оде још даље него што је ишао Кватерник. Он је интервенцију Немаца и нека њихова сазнања о злочинима у Казниони, сматрао као Ретлово дело. Због тога је решио да се, по завршетку злочина у Срему, отараси Ретла. За то је имао довољно разлога. Владимир Рогоз је још 26. априла обавестио своје претпостављене у Загребу да би требало сменити Рудолфа Ретла са дужности управитеља земунске полиције. Искористио је он један сасвим неозбиљан случај. Неозбиљан, али успешан. Сутрадан, 27. априла је већ стигао телеграм од Кватерника Ретлу, у којем му је речено чим у Земун стигне Иван Бетлехем, шеф полиције из Карловца, да одмах дужност преда њему. И заиста. Предаја је извршена 6. маја 1942. године када је Бетлехем стигао у Земун. Ретл је од тог тренутка на „белом хлебу". Али не тако дуго. 14. маја опет је стигао брзојав од Кватерника. Гласио је да се Ретл одмах јави равнатогаБСгау за јавни ред и сигурност у Загреб. Сутрадан, Ретл је Већ био у Загребу. Јавио се Данку Видалију, шефу Кватерничковог кабинета. Овај му је саопштио да је премештен у Сисак. Ретлу се није ишло из Земуна. Поред његових веза са Атанасијевићем биле су и неке фамилијарне везе, које су га вукле да остане у Земуну. Искористио је његове услуге које је учинио Андрији Артуковићу, а знајући да се Артуковић и Кватерник „не миришу", отишао је код Артуковића и издејствовао да и даље остане у Земуну, само не в. д. полиције, већ полицијски пристав.

Али вратимо се Томићевој изјави да се жели „отарасити Ретла заувек“. Иако је био брбљив, Томић није то тек тако рекао. У једном разговору са Стјепаном Блажековићем и Иваном Шарићем, а кад се споменуло Ретлово име, Томић је рекао „Нећемо га овде, већ у Загребу!“ Разговору су присуствовали и Андрија Јуратовић и Иван Вркљан. Један од ове двојице, а сам Ретл каже да је то био Иван Вркљан, опоменуо је Ретла. Ретлу је тек сада постало јасно оно што му није било јесно пре неколико дана када му је Томић, пре свог поласка за Загреб, рекао да и он, Ретл мора ићи са њима у Загреб. Ретл је ипак нешто предосећао. Неке зле слутње вртеле су му се у глави. Стари полицајац се није двоумио. На његову срећу није показивао знаке неповерења или сумње. Примео је то сасвим „нормално“. Али, чим је Томић сео у воз Ретл је отишао код Октавијана Свјежића, који је још остао у граду, и затражио дозволу да оде до Земуна, да узме своје ствари и да се јави девојци. Свјежић му је дозволио не претпостављајући шта ће се даље догодити. То је био и једини начин за Ретла да и сам не прође онако како су завршили на стотине и хиљаде људи, чијој је горкој судбини и сам допринео. Ретл је сад већ био сигуран да ће га Томић убити и није се преварио. У возу од Сремске Митровице до Земуна, чим је сео, наишао је на једног свог познаника. Био је то Јуре Поје, чиновник у земунској полицији. Пошто су један према другом били поверљиви, вођен је овакав дијалог:

„Руди, теби се нешто у Загребу кука! Говоре да си немачки агент, чувај се!“

Ретл је пажљиво саслушао, а одлука за бекство била је потпуно зрела. Такорећи, није се задржао ни један једини дан у Земуну.

Али то није било све што је Поје рекао Ретлу. Он је упозорио Ретла да би могао бити ухапшен и у самом Земуну. Наравно врло брзо. Може се рачунати на часове.

Схвативши сву озбиљност ситуације Ретл се одмах још истог дана пребацио у Београд. Нова ситуација, нови господари. Већ следећег дана Ретл се јавио Комесаријату за избеглице при Недићевој влади. Тражио је да га прими лично комесар Тома Максимовић. Рекао му је разлог свог преласка, у ствари, бекства у Београд. Пријавио се званично као „избеглица“.

Прве две недеље Ретл је „мирно“ живео у Београду. Онда је, заједно са својим пријатељем Бранком Влаисављевићем, отишао у Главну централу Гестапоа у Београду. Наравно да је и ту рекао разлоге свог бекства у Београд. Рекао је да је учествовао у „Акцији Виктора Томића“, али да више није могао и неће да служи усташама. Гестапо му не прави никакве сметње. Не тражи ни његову сарадњу. Једноставно живи мирним животом као најобичнији грађанин. Одјед-

ном, Ретлу је дошла једна помало чудна и несхватљива порука. Дошла је од његовог пријатеља Атанасијевића, која је по Ретловом сећању, гласила:

„По наређењу команде ДМ — изјавио је Ретл — имао сам се одмах пријавити у Банату. Заиста, ја сам за неколико дана отишао у Бечкерек (Зрењанин — Д.Л.), где сам ступио на дужност шефа кривичне и техничке полиције при Полицијској префектури за Банат...”.

Тако је Рудолф Ретл постао присни сарадник др Јураја Шлилера и Франца Рајта, најтежих ратних злочинаца у Банату. Заједно са њима он је учествовао и у масовним злочинима у селу Вишњићеву, јануара 1944. године. Чак је постао и капетан „Српске страже”. На тој дужности Рудолф Ретл је остао све до повлачења окупатора из Баната и Југославије. Сам Ретл је изјавио да је из Баната побегао 1. x 1944. године. Од 11. X исте године, Ретл је капетан ц класе у Српском добровољачком корпусу, у Постојни и Ријеци. Једно време је био инспектор у Штабу Корпуса, а касније официр у жандармерији у Ријеци. После ослобођења ухапшен је, осуђен на смрт и стрелан. То је, укратко, оно што је најзанимљивије из биографије овог ратног злочинца, који је био без своје сопствене идеологије и спреман да служи свима и свакоме, али увек против интереса свог народа.

Ко је био Виктор Томић?

Чудна биографија. Око ње се сјатило толико околности, а уз то и безброј нејасних момената, да је тешко одабрати период одакле почети излагање. Ипак, постоји један тренутак који би, на изглед, био прва карика у том змршеном ланцу.

Негде пред сам напад на Југославију, у зиму са четрдесете на четрдесетпрву, обавештајни пункт Генералштаба бивше југословенске војске доставио је подручним командама један циркулар. Тај акт је доспео и до Поморске команде у Селцу, недалеко од Цриквенице, тридесетак километара даље од тадашње југословенско-италијанске границе. Садржај акта био је сасвим кратак, једва десетак писаћом машином куцаних редова, али зато карактеристичан, чак и када на њему стоји строго поверљива ознака обавештајних служби. На акту је била залепљена фотографија једне нарочите физиономије црномањаста човека тридесетих година. Испод фотографије је крупним словима стајало: Ко је ово?

У даљем тексту било је речено „да је тај човек успео да се илегално пребаци у близини Сушака на талијанску територију и да, по свему судећи, припада илегалној Павелићевој организацији”.

Таквих циркулара у то време било је много. Стизали су један за другим, а овај упитник, пошто ту личност нико у команди није знао, отишао је „ад акта". Нешто касније, ипак се дознало нешто више о тој личности. Подаци су говорили да се радило о Виктору Томићу, некадашњем службенику загребачког „Меркура", чија је политичка активност запажена још приликом петемајских избора 1935. године. Запажен је као најбучнији агитатор у десном крилу Хрватске сељачке странке. Често се сукобљавао са политичким противницима, а нарочито са Хрватима левичарима. Међу тадашњом загребачком омладином се говорило да је Томић, баш због те његове распојасане агитације и добио место у „Меркуру". Неки његови пријатељи, чланови вођства Хрватске сељачке странке, сматрали су га за човека који има неке организаторске способности. Није им сметала ни његова склоност алкохолу, коцки, а још мање његова изражена окрутност према околини. Сматрали су да им такав човек одговара, да у њиховој странки има места и за таква лица. Поред осталих такве оцене о Томићу дао је и Стјепан Бућ, познати организатор профашистичких одреда у редовима грађанске омладине, познате под именом „Старчевичевачка младеж". Бућу, као изразитом националисти, који се из личних побуда није слагао са Павелићем, допао се Томићев метод, којим се Томић користи у обрачуна са политичким противницима. Кратко речено, Виктор Томић је батинао све оне на које су му његови претпостављени указали прстом. Др Бућ је видео како Томић вешто довлачи политичке противнике у службене просторије Господарске слоге, економске организације Хрватске сељачке странке, у Франкопанској бр. 7 у Загребу. То двориште је, изгледа, постало пробни полигон будућем Павелићевом шефу личног обезбеђења и тешком ратном злочинцу Виктору Томићу.

Висок и неприродно снажан, Виктор Томић је тукао своје политичке противнике до бесвести и на најсадицијски начин, чиме је скренуо на себе пажњу поменутог др Стјепана Бука. Њему, фашистичком политиканту, требао је управо такав човек, па је еети почетком 1936. године Томић лостао његова десна рука у организовању „Старчевичевачке омладине", али истовремено и нека врста његовог телохранитеља.

Касније, када су се ствари око Бућа, са усташког гледишта, компликовале, када је Бућ на своју руку почео да ради са немачким нацистима па дошао у немилост код Павелића, који је у то време био човек. Бенита Мусолинија, вођство усташких организација у земљи преузимају др Миле Будак, Славко Кватерник и Младен Лорковић, после свог повратка из емиграције у земљу. Виктор Томић у таквим околностима не налази за сходно да и даље остане у друштву Стјепа-

на Буџа. Преко ноћи се прикључује Будаку, Кватернику и Лорковићу, или „Домовинском вођству усташког покрета“, како је ова тројка себе називала.

Виктор Томић био је употребљив и за нове господаре. И ко зна какве су све планове они имали са њим. Али, један изненадни догађај, у којем се испољила сва окрутност и смисао за злочине Виктора Томића, принудила га је да што прђ напусти земљу. Догађај о којем је реч одиграо се у једној кафаници, на периферији Загреба. У припитом стању Томић је ножем, без икаквих политичких побуда, избо једног госта. Задавши му неколико убода Томић је побегао и од тог времена се скривао, како не би био ухапшен и изведен на суд. Међутим, сви изгледи су били такви да ће му полиција, ипак, ући у траг и ухапсити га. Куда да бежи? Томић сам није знао. Усташки лидери су му притекли у помоћ. Првенствено су се упознали са разлозима због којих је дошло до кафанске туче. Недвојбено је било доказа да је по среди била нека превара новцем. Одлука је брзо пала. Виктор Томић мора у „иноземство“. Славку Кватернику се таква одлука баш није свиђала. Па ипак је он био тај који је лично Томића довео до Сушака. Ту где је предао даљој усташкој вези — инж. шумарства Миму Росандићу, службенику Бановине Хрватске, који је од усташких елемената био послан на саму југословенско-италијанску границу, под фирмом службеника Бановине, а у ствари да им служи као канал за пребацивање људи и материјала. Тако се Виктор Томић обрео у Италији. Нашавши се у Италији, пут га је одвео у усташки центар. Вероватно су подаци о Томићу били интересантни, чим се Томић одмах састао са Павелићем и Еугеном Кватерником. Тим пре што се раније нису лично познавали. Кватерник, већ искусан терориста и обавештајац, прошавши кроз разне курсеве и школе италијанске обавештајне службе, човек који је догурао до најужег усташког врха, организатор марсељског атентата, помно је и зналачки посматрао Виктора Томића. Кватерник је „читао“ сваку црту и мимику на Томићевом лицу. И, истини на вољу, није погрешео. Закључио је да је Томић „рођен“ за телохранителза Анте Павелића, будућег поглавника усташке Независне Државе Хрватске. Ствари су се касније развијале тако као да је време радило за Томића. Брзо добијено велико поверење Томића је још брже оправдао. По успостави „НДХ“ и повратку усташа у земљу Виктор Томић је постављен за шефа Павелићеве телесне пратње и шефа иврешћа Усташке надзорне службе. Са тог положаја Томић је и дошао у Срем.

Куда је отишао Виктор Томић?

Напред смо већ рекли како је Каше наредио повлачење Томића и његове „свите“ из Срема и какву је оштру оцену дао о злочинима које је Томић направио у Срему. Читалац би на основу тога могао да очекује да је Томић стављен и под најстрожу одговорност. Логика здравог разума би тако налагала. Међутим, такво схватање било би исувише наивно. Мало пажљивије читање Кашеовог извештаја даје прави смисао и домет њихове критике усташких злочина. Иако су изречене тешким речима, конкретне и сасвим одређене, оне су ипак спорадичне. Каше нигде и никад није критиковао Томића и његову „свиту“ што су вршили злочине, већ како су вршили? На први поглед мало чудно, али је то сасвим логично. Каше то и није могао критиковати јер је сам наредио и захтевао да се Томић и ВРП упуте у Срем. Због тога и не треба очекивати да је Томић, после повлачења из Срема, позван и на одговорност. Још мање да је и кажњен. Како је изгледао Томићев одлазак из Митровице?

Лом у вагон-ресторану, излупано стакло и бахато истеривање свих осталих путника из вагона, зна се, био је „опроштај“ Виктора Томића од Сремске Митровице.

Мамуран и психички наказан, упркос урођене округлости, Томић је стигао у Загреб 16. септембра 1942 увече потпуно сломљен, а већ сутрадан срео се са Еугеном Кватерником. Новоунапређени усташки сатник већ је имао нову „дужност“! једна „отворена заповјест“ управитеља УНС-е одвела га је у Бјеловар, где је опет именован за вишег редарственог повереника Жупе Билогора. Датум тог декрета је 17. септембар 1942.

Исте прерогативе као и у Срему: Проглас пучанству о сврси доласка, полицијски час, хапшења, преки суд, стрељање талаца. Углавном, то је скоро исти садржај „заповјести“ као кад је Томић одлазио за Вуковар. Акција „чишћења“ и даље инспирише државничку „мудрост“ Павелића. И овога пута је уз Томића исто друштво као и у Срему. У једном документу Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача НР Хрватске стоји забележено:

„У месецу септембру 1942. стигла је у Бјеловар на „чишћење“ специјална усташка комисија која се састојала од неких 100 особа и пратње од 80 жандара. На челу те злочиначке разбојничке дружбе стајао је онте познати злогласни кољач Виктор Томић а у саставу те полиције били су Никола Францетић, шеф полиције у Бјеловару, злогласни усташки разбојник Иван Вркљан полицијски агент Иван Агић, агент Ловрак...“

Ово је било и последње кидисање Виктора Томића на родољубе у Хрватској. После овога на нечију интервенцију је повучен у строгу илегалност, баш онако као што је био повучен и Вјекослав Лубурић Макс, шеф шурета Усташке надзорне службе. До маја 1944. године ништа се о њему неће званично чути. Нешто мало касније унапређен је у чин усташког допуковника. Било је то време неуспелог пуча Лорковић-Вокић, када је Павелић поново поставио Виктора Томића за шефа Обавештајне службе у Усташкој војници. Постављајући га на ову дужност Павелић је рекао да „Томић није за последње двије године окрвавио руке“. Образложење свакако, најблаже речено, чудно! Чињеница да је Томић, после злочина у Великој жупи Билогора, стварно одстрањен из Усташке надзорне службе не треба да збуњује. Пре тога Еуген Кватерник је имао дуг разговор са Томићем. Сви су изгледили да му је замерио оно о чему је говорио пред својим најближим сарадницима: да је имао своје властите методе мучења. Пробадао је ноге и руке ухапшених и стављао со на отворене ране, пуштао пацове на затворенике и пуцао у полне органе.

Октавијан Свјежић је свакако реферисао Кватернику и о Томићевој вечери у Сремској Митровици и оиом призору којег су видели он и Видњевећ, улазећи у Томићев стан. То је била прилика за Кватерника да уклони непријатну личност Томића и на његово место, у близину Анте Павелића, доводе свог приврженика Ицу Кирина. Али, једно је мислио и смерао Еуген Кватерник, а друго Анте Павелић. Шеф усташке НДХ је још увек имао некакве планове са Виктором Томићем. Само најближи сарадници Павелића знали су да је Томић и даље остао у оквиру активности обавештајне службе. Нешто се ипак догађало са Томићем. Сведоци су имали прилике да све чешће виде некадашњег шефа Ц и ИУРЕФА УНС-е у тешким душевним депресијама. То су биле, истина, пролазне депресије, али, иако се то скривало, код њега је све више долазила до изражаја манија гоњења. Крајем 1942. Виктор Томић добија неограничено боловање.

Постоје подаци да је Томић у то време тражио лекарску помоћ за своје поремећено здравље. Није налазио нигде мира, а пут у Италију, а нешто и у Мађарску, више „службено“ него приватно требало је да буде за Томића неко освежење. Та путовања остала су донекле нејасна, иако се зна да су обављена по налогу Поглавника.

Но, маја 1944. године у Сињу се појавила опет једна полицијска комисија. Шеф ове „комисије“ био је усташки пуковник Вјекослав Сервац. С њим су били допуковник Кечет, поручник Усташке војнице Петек, судија усташког покретног преког суда Пуратић и неки Мургић. Овај последњи изузетно је био занимљив. Његов идентитет је био потупно нејасан. Тај усташки официр је био висок, крупан,

изразито сурових манира, а у разговору његова вулгарност била је непријатна чак и члановима „Стожера ЗАВЕЛДИ“ (Заповједништво Велебита и Динаре).

Много касније у архиву Министарства домобранства-стожера Усташке војнице-пронађен је један докуменат датиран са 9. августом 1943. године, и носи број 3173. Из њега се види да је Одјел 1-сУсташке војнице под руководством Виктора Томића, усташког сатника, располагао подацима „о сурадњи партизана, грађана и војске у Сињу и да међу припадницима војске постоје партизанске организације“. Зна се и то да је блокирање Сиња извршено 8. и 9. маја 1944. године и да је тада ухапшено 69 грађана и 25 официра. Егзекутор овог масовног хапшења хрватских родољуба био је Виктор Томић-Мургић. Значи, Томић је упрљао руке крвљу и у ове две године, за које се претпостављало да је био изван активности УНС-е и РАВСИГУР-а.

Епилог овог хапшења било је суђење Покретног преког суда 25. маја 1944. године у Сињу.

•Рехабилитација Виктора Томића

За „посебне заслуге за усташки покрет“ Виктор Томић је, како је већ речено, тада унапређен у чин усташког допуковника, али је овом чину претходило нешто о чему се мало знало, иако је доста тога познато из „пуча-Лорковић-Вокић“.

Ево о чему се радило. Томић је исто као и Лубурић, због покоља невиних жртава морао званично да буде повучен. Лубурић је отишао у Травник, а Томић-Мургић у Усташку војницу као обавештајца, али не званично, јер обојица су се замерили Немцима, тачније команди Вермахта, како се то види из неких докумената. Зна се и због чега. На миг Павелића Лубурић је ликвидирао једног немачког мајора, који је располагао са неким врло неугодним сазнањима о Павелићу. Немци су тражили од Павелића да објасни целу ствар. Наиме, Немци ни су били сигурни да ли је Лубурић то урадио на своју руку или по нечијем налогу. Павелић је рекао да је Лубурић то урадио на своју руку, и, наравно, да он није имао појма о томе. Уследио је захтев Немаца да им се изручи Лубурић и да му се суди. Издата је и лотерница за Лубурићем, Павелић је повукао Лубурића у строгу илегалност. Практично Лубурић је живео у Загребу, у стану усташког поручника Јоже Чрчека, у Кустошији, средњак бр. 64. Ту се састајао тајно са Павелићем и по његовом наређењу извршавао најповерљивије задатке. Једном је чак ишао и у Мађарску. Необјашњиво је остало како је Лубурић, за време док је био у илегалности истовремено сарађивао и са неким официрима СС. Виктор Томић је такође у то време сарађивао

са Лубурићем и Немцима. Није познато да ли је и он имао неког удела у убиству немачког мајора. Сигурно се зна само то да је намачког мајора Фрица Бекла убио усташки сатник Динко Шакић, по Лубурићевом наређењу. У сваком случају је Томић знао о томе. Сви документи указују на то да је случај далеко сложенији него што се о њему зна и што је изгледао. Поред поседовања непријатних сазнања о Павелићу, Бекл је сметао Павелићу и Лубурићу још због неких разлога. Изгледа да је до неспоразума дошло и због оснивања неких специјализованих СС јединица, које је раније формирао мајор Бекл, а после његове погибије преузео СС капетан Бауман. Седиште ове јединице било је у Загребу, у Јурјевској улици. Са усташке стране Лубурић је био одређен да руководи овим јединицама. Томић се на неки начин и сам умешао у то. Те јединице су имале задатак да као герилске групе делују на ослобођеној територији. Цела територија НДХ била је подељена на 9 области. У свакој области постојао је по један такав центар. За сремску област Центар је постојао у Винковцима. Према подацима са којима се располаже, у овом Центру су били: Мирослав Филиповић-Мајсторовић, усташки бојник, један од најтежих злочинаца из логора Јасеновац, Иван Јурчевић, Јосип Смољан, Иван Шараван, Милан Бабић, Благо Сушац, Лука Галовић, Вјенцеслав Јелинић, Иван Врбан, Љубо Кикаш, Патар Перић, Јосип Метер и Јосип ЖаниК Ова „С“ групација, после слома НДХ, требала је да остане на терену и да делује. Није сасвим сигурно да ли је она и остала. Претпоставља се да се и она повукла са окупаторском војском.

Но, нешто пре поменутих догађаја око Павелића се створила веома несигурна ситуација. Чак и најверније усташе, под утицајем догађаја на фронтovima, почеле су да размишљају о спасавању своје коже. Зна се да су Младен Лорковић, министар за спољне послове и Анте Вокић, министар оружаних снага НДХ, почели да припремају скидање Павелића и његових усташа са власти. Основа за тако нешто је било: Павелић и усташе, сваким даном, губили су тло под ногама. Павелић је пратио рад Лорковкћа и Вокића, балансирао према ситуацији, кад је нашао за повољно, реаговао је.

Неколико дана пре него што ће ухапсити Лорковића и Вокића, Павелић се састао са Лубурићем и наредио му да Лорковића и Вокића стави под контролу и праћење. Лубурић без осећања за политичке интриге, целат, склон и вешт атентатима, одлучио се да обојицу ликвидира атентатом, тајно, негде у парку, на улици или сл. Нешто озбиљно је утицало да је Лубурић одустао од те одлуке. Сигурно да се Павелић није са тим сагласио. Касније, када је Павелић одлучио да изведе удар, он је ангажовао Лубурића и Томића. Они су, са својим усташама, прво ставили у кућни притвор Лорковића и Вокића, а затим извршили још око стотинак хапшења и привођења, углавном у

Министарству унутрашњих послова и Министарству оружаних снага. Потом су заузели зграде Министарства унутрашњих послова и РАВ-СИГУР-а. Удар је био ширих размера него што би се на основу овога што је речено могло закључити. Ухапшено је и неколико генерала и високих политичких личности. Те ноћи преко 250 телефонских пријемника било је искључено у Загребу из саобраћаја. Најгоре је, ипак, прошао др Милутин Јурчић, шеф РАВСИГУР-а. Он је то јутро нађен мртав у загребачком парку Максимир.

Што се тиче непосредних учесника у овом удару познато је да су у њему учествовали припадници шурета Усташке обавештајне службе. Уз Лубурића, као главног организатора, учествовали су: Ивица Матковић, Јосип Матаја, Љубо Милош, Милован Павличевић Миме, Јозо Матијевић (који је учествовао и у Сремској Митровици), Мартин Милковић Хазман, Димко Шакић, Славко Врљић и Никола Пехар Пудо.

Улога Виктора Томића у овом удару није сасвим довољно расветљена. Међутим, слободно се може тврдити да то није могло без њега проћи. Он као шеф Обавештајне службе у Усташкој војници био је најодговорнији за сазнања шта се Павелићу спрема. Нема разлога да се посумња да он то није ревносно обављао, још мање да није знао. Његова обавештајна служба је помно пратила Лорковића и Вокића. Овој двојци је тешко било нешто предузети а да Павелић не сазна. На такве оцене указује и однос Павелића према Лубурићу и Томићу. Кад је све то завршено, Павелић је унапредио Лубурића у чин усташког генерала, а Томића у чин усташког допуковника. Реабилитација успешна!

Бекство из земље

Виктор Томић је побегао из земље пре свих осталих усташа. Може се рећи да је то било много пре 6. маја 1945. године, када је Загреб напустио Анте Павелић. Његов је задатак, изгледа, био да изнесе злато и друге опљачкане ствари од вредности и склони их негде у зони где су усташе могле очекивати извесне благонаклоности у то време. Сем тога, њему је била поверена и организација прихватања усташких главешина у неким местима Аустрије. Том приликом коришћена су познанства са неким представницима Клера још из времена боравка у Италији. Са Томићем је стално у друштву и његов шофер Иван Трнски. Не одваја се од њега. Како се касније утврдило, заједно са њим Томић је на једном месту закопао већу количину опљачканог блага, надајући се да ће једног дана, неприметно, доћи по њега.

Сплет одређених околности допринео је да се група истакнутих усташких злочинаца после извесног времена, обрела у Италији. Појединости су о томе мање-више познате.

Од овог момента кретање Виктора Томића и све што се око њега збивало није тако једноставно. Све што се са њим дешавало почело је да се увија у прилично непроједан вео. Томић је почео да, преко старих и већ постојећих веза, успоставља нове. Оне су за њега биле важније од опљачканог злата. Хронологија Томићевог кретања се негде и прекида. Бележења је вредан почетак јесени 1946. године. Стасити тридесетогодишњак виђао се на улицама места Фермо у Италији, недалеко од Анконе. Ко га је пратио и имао интересовања могао је да забележи да тај човек спада у изразито „недруштвене“ људе. Круг лица са којима се дружио или виђао није био већи од једног или двојице. Али, био је у сталном покрету. Виђан је и у Монте Урану, Сан Елепидију, Лорету и околним селима. Све што је околина о овом лицу знала било је то да је емигрант. Поближе ништа. Само мапи број усташких емиграната, који су и сами живели у једном логору између Ферма и Монте Урана, знала је да је то Виктор Томић. Но за њих, обузете својим бригама да сачувају рођене главе, он није био интересантан. Па ипак, Томићева лутања брежуљкастом околином, нису остала непримећена. У маси луталица брзо се сазнало да је овај изразито најстаситији усташки емигрант Дабић Говорили су да је могуће да му то и није право презиме. Вероватно да се под тим именом крије неки интересантнији усташки официр, и да он има и неке сасвим другачије задатке. Да није тако, зашто би онда живео одвојено од осталих усташа, у једној усамљеној кући, на три до четири километра удаљеној од Ферма, а у самој близини логора. Идући тим трагом много шта се сазнало: да је кућа изнајмљена, да је главни преговарач око изнајмљивања куће био Славко Томљеновић, који је у усташком логору радио као складиштар, те да је кућа изнајмљена за неколицину усташких емиграната. Слику, а и праву вредност нашег занимања за ову кућу, употпуњујемо још једним податком. У њој ће се, само за који дан касније наћи и усташки емигрант Јулије Шпаљ, са задатком да организује диверзије у нашој земљи.

Становник усамљене куће Дабић често је свраћао у логор. Учествовао је и у логорском животу. Нарочито је активно учествовао у агитацији за избор председника емигрантског удружења. Судаћи по његовим дискусијама добијао се утисак да се ради о неком „умеренаку“, јер се Дабић залагао за кандидате мачековце и јелићевце. Али, карактеристично је било да су таквог мишљења били и неки други усташки функционери, чији идентитет није утврђен.

Један догађај у „стилу“ усташке емиграције догодио се октобра 1946. у самом Ферму. У сукобу са карабињерима убијен је на улици

неки Долић, усташки емигрант рођен у Сарајеву. Одмах после тога, уследило је наређење команде логора да се забрањује сваки излазак и улазак, па је чак било наређено карабињерима да будно мотре на пут који води према Ферму да неко од емиграната не би улазио у град.

Неке појединости, међутим, говоре да је тај Дабић био позван у команду логора, где му је саветовано да се „због учесталих изгреда“ склони на „сигурније место“! А онда је уследило и једно нејасно хапшење тог Дабића.

Дабић је, наводно не знајући за убиство Долића већ сутрадан кренуо према логору и био заустављен на путу, од карабињера. Случајно или не, тешко је рећи. Но, приликом хапшења, како се утврдило у карабињерској станици у Ферму, код ухапшеног је пронађен нож са мрлзама крви. Ухапшени, наводно, није имао никаквог образложења за те мрље, па је спроведен у затвор у Анкону. Даља судбина Дабића је опет доста нејасна. Зна се да је био саслушан у анконском затвору, али у Квестури, сем пропратног акта и утврђене идентификације на име Виктора Томића, других података није било. Све је упућено са „ухапшеним“ у Рим. Сам акт хапшења и спровођење Томића до римског затвора остао је доста нејасан. Неке околности наводе на помисао да се радило о удаљењу, а не о хапшењу. Нечиији прсти су стајали иза свега, а то ће показати и даљи развој догађаја. Јер, у питању је био некада истакнути Павелићев обавештајац, који је био упућен у многе ствари.

Да ли је Виктор Томић био изненађен када је у пространој ћелији римског затвора нашао своје старе познанике Анту Мошкова, команданата Павелићеве телесне гарде и Ивицу Шарића, најповерљивијег човека Еугена Кватерника? Изгледа да није. Чудновато је само то да се с њим нашао и његов лични шофер Иван Трнски.

Сусрет у римском затвору била је прилика за усташке злочинце да се хвале шта је ко учинио и шта је ко понео из земље, какве је ко „заслуге стекао“. Али, неко је од присутних усташа тада рекао Томићу да га Павелић више не мирише. „Никако не доводите у моју близину тог Томића! Сувише је компромитован па би могао скренути на нас пажњу!“ Наводно, то су биле речи Анте Павелића.

Томић је на све то одмахивао руком, хапшишући се да је из земље однео доста „државног“ злата, али да он у својој ташни има нешто много драгоценије, нешто за чега је рекао: „То ми једног дана може вредети главе... То не би дао за читаво благо!“

На шта је мислио Томић када је то говорио? Неки од усташких функционера који су тад били с њим у римском затвору, а касније се нашли пред народним судом објаснили су то једном веома занимљивом причом.

Др. Јосип Жидовец се у то време срео са Виктором Томићем, у затворском клозету. Између њих двојице настао је овакав дијалог:

— Особито их интересује шта све знам о комунистичким капоњама!... — добацио је Томић Жидовцу.

Ко се интересовао? Јасно, неко кога је занимала „обавештеност“ Виктора Томића, који је имао прилике да саслушава неке заточенике у логорима Стара Градишка и Јасеновац, заједно са иследником УНС-е Тибором Вашком, као и у Вуковару, где му је у том погледу помагао Драго Јилек.

Значи, Томићев дијалог са Жидивцем потпуно јасно говори да су се неке силе умешале у његову даљу судбину. Али, боравећи заједно са осталим усташама у једној повећој затворској просторији, Виктор Томић није давао утисак човека који је безнадежан. Очевици тврде да је деловао чак безбрижно!

Затворским разговорима није било краја али један од њих био је веома занимљив. Седећи једног дана на свом затворском кревету, Томић је замишљено рекао Мошкову, Жидовцу и Крену:

— Када буде поново успостављена НДХ, нећу моћи живјети нормалним животом... По свој прилици негде ћу у источној Босни чувати границу спрам Србије.

Утисак је из Томићевих речи да је то била алузија на илегалан живот. Тако тврде и неки саговорници. Но, ситуација се одједном изменила. Томић одлази „на саслушавање“ у римски затвор, а после тога одједном мења расположење. Почиње да око себе сеје страх:

— Сви ћемо бити изручени југословенским властима! Нас двојица ћемо бити обешени — обратио се Томић Анти Мошкову.

Иван Трнски запрепашћено је посматрао и слушао свога господара. Никад није тако нешто чуо из Томићевих уста. Томић му хвата унезверени поглед.

— Не, Иване! Тебе неће изручити!

Наравно, Трнски је био један од ретко упућених где је склоњено „државно“ злато у Аустрији.

Почетком 1947. године Томићу, Мошкову, Крену и другима саопштено је у римском затвору да ће бити изручени југословенским властима. У затворској ћелији настала је паника. Али, тада се догодило нешто не очекивано. Томић подноси затворским властима молбу да га заједно са Трнским преместе у другу ћелију. Молба је прихваћена и њих двојица су се дан-два после саопштења о екстрадицији, нашли у одвојеној ћелији.

Нису јасне побуде да Томић буде премештен у другу ћелију. Предаја усташких злочинаца југословенским властима требала је да успеди за најкраће време, Чему онда премештај из ћелије у ћелију. Питање ће бити још чудније када се прочита шта се после тога збило.

Истог дана када су Томић и Трнски пребачени у другу ћелију догодило се нешто неочекивано. Још исте ноћи Томић је извршио самоубиство. Пререзао је вене на рукама. Пренет је одмах у болницу, а истрага по том случају није ни вођена. Узгред речено, ни лекарска интервенција није успела. Томић је умро два дана касније у болници. Неки су се ипак интересовали за Томићеву „смрт“, али како је речено, права истрага није ни вођена. Док је Томић био још у „несвесном стању“, Иван Трнски је алармирао управу затвора.

Одмах после овог догађаја Трнски се опет нашао у затворској ћелији са Мошковым, Креном и другима усташама. Било је то очи самог њиховог поласка за Југославију. Сви су били изненађени, у први мах, Томићевом одлуком, али је Трнски покушао да буде сасвим убедљив:

— Предосећао сам да ће Томић учинити самоубиство, али се нијесам надао да ће то бити тако брзо. Веровао сам, прије да ће за то искористити прилику негдје на путу за Југославију. Тако смо те вечери легли мирно, као и обично, кад одједном, током ноћи, он ме пробуди и рече да жели да се самном опрости. Јер, вели, скоро ће умрети! Позвао сам одмах стражара и убрзо је стигао и лијечник и указао му прву помоћ

Право је чудо како се тај лекар нашао у прави час у Томићевој ћелији. А ту је и сведок Томићеве смрти — Иван Трнски. Како је само убедљиво испричао саму причу о самоубиству! Чак су у њу поверовале и изручене усташе и стално је понављале и тврдили пред нашим испедницима да је Томић умро.

Најзад, ево и убедљивог финала. Сахрани Томића присуствовале судве сестре и два свештеника. Припадали су Јеролимском колегијуму. Церемонијал је обављен на римском гробљу, иако се радило о „самоубици“, што је противно црквеним канонима. Познато је да црквени канони не прихватају да врше било какве црквене чини над лицима која изврше самоубиство. И у томе нема изузетака...